

اتحاد و وحدت از دیدگاه آیات و روایات اسلامی

ضرورت ایجاد اتحاد و انسجام در دین مبین اسلام همواره مورد توجه و از دغدغه‌های مهم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امامان بوده است. به طوری که می‌توان گفت دین اسلام با تنوع‌پذیری بسیار و برخوردار از جاذبه‌های انسانی و جهانی- و نه صرفاً قومی و نژادی- زمینه مناسبی برای ایجاد هم‌گرایی در میان پیروان خویش دارد. بر جامعه مسلمانان است تا هرچه بیشتر در تحقق این هدف متعالی- که امروز بیش از هر زمان دیگر لزوم آن احساس می‌شود، مساعدت و مجاهدت نمایند. مقاله حاضر بر آن است تا با مطالعه آیات قرآنی و بررسی روایات منقول از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علی علیه السلام در این زمینه به تبیین اجمالی اهمیت وحدت و اتحاد مسلمانان بپردازد.

توصیه‌های قرآن به مسلمین در مورد وحدت و اتحاد

مقصود از وحدت اسلامی، وحدت امت اسلام است که خداوند فرمود: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ»^(۱). «بی‌تردید این امت شما امت واحده است و من پروردگار شما هستم، پس مرا پرستش کنید».

وحدت را قرآن نهاده است. قرآن مجید بارها مسلمانان را به عنوان یک امت مخاطب ساخته است؛ مانند «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ...»^(۲)، «و کسانی که ما را برگزیدیم...»^(۳). دین اسلام در موارد زیادی، اخوت ایمانی را به عنوان علت و انگیزه‌ای

۱. انبیا: ۹۲.
۲. آل عمران: ۱۱.
۳. بقره: ۱۴۳.

اتحاد و وحدت از دیدگاه آیات و روایات

بر وحدت و اتحاد معرفی نموده و بر اساس آن به همکاری و یاری‌رساندن به مؤمنان سفارش می‌نماید. قرآن مجید می‌فرماید: «مؤمنان با هم برادرند پس بین برادران خود صلح برقرار سازید»^(۱).

ملت‌هایی باشند که پس از آمدن آیات و ادله و بیانات، راه تفرقه و اختلاف پیموندند، نهی می‌کند و آنان را به عذابی سخت نهیب می‌زند و باز آیه «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» که ضمن دعوت مسلمین به وحدت و اتحاد در برابر دشمن و پیروی از فرمان خدا و رسول صلی الله علیه و آله و نهی آنها از تفرقه و تنازع، نتیجه و عاقبت تنازع و تفرقه را «فَشَلَّ»؛ یعنی سست و ضعیف شدن و نابودی و از دست رفتن قدرت معرفی می‌کند. در همین راستا آیه ۱۵۹ سوره انعام هم راه کسانی را که تفرقه ایجاد می‌کنند، از راه پیامبر جدا دانسته و پیامبر را مسئول سعادت و شقاوت آنها نمی‌داند.

نهی قرآن از اختلاف

از سوی دیگر چون سخن گفتن از

وحدت، همواره توأم با یاد کردن از اختلاف است، در قرآن مجید نیز در آیات متعددی، این دو مفهوم؛ یعنی وحدت و اختلاف با هم آمده و مسلمین همواره از اختلاف و تفرقه منع و نهی شده‌اند. مانند آیه «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا»^(۲)؛ «همگی به رشته دین خدا چنگ

صبر تلخ و سکوت طاقت‌سوز امام علی علیه السلام به دلیل مصلحتی برتر بود و آن نگهداری میراث رسول خدا صلی الله علیه و آله و حفظ اتحاد مسلمانان و جلوگیری از تفرقه بین امت اسلامی بود.

زده و به راه‌های متفرق نروید» و نیز آیه‌ای مانند «وَأَقِمْوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا»؛ «دین را به پای دارید و متفرق نشوید» و آیه «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ الْبَيِّنَاتِ وَأُولَئِكَ عَذَابٌ عَظِيمٌ» که در آن خداوند مسلمانان را از این‌که همانند

اهمیت موضوع اتحاد و وحدت در سنت و سیره عملی پیامبر صلی الله علیه و آله و وحدت امت همواره یکی از آرمان‌های دینی پیامبران توحیدی قلمداد

۱. یونس: ۱۹.
۲. آل عمران: ۱۰۳.

می شده و بر این بنیان، یکی از محورهای مهم دعوت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز پی‌ریزی شاکله‌های پیدایش آن بوده است. از سوی دیگر جامعه مسلمانان نیازمند الگویی مناسب برای ایجاد اتحاد مسلمانان در برابر دشمنان است و با توجه به آیه شریفه **لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ**^(۱)، شخصیت نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله می‌تواند یکی از بهترین الگوها و اسوه‌ها در این زمینه باشد که به این منظور لازم است بیش از پیش به سیره علمی و عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله توجه نماییم.

بررسی و مطالعه تاریخ اسلام حاکی از آن است که اتحاد اسلامی از زمان رسول اعظم در تعالیم دینی، جایگاه ویژه‌ای داشت و از اولین اقداماتی که رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله پس از تشکیل حکومت اسلامی در شهر مدینه انجام داد و به وسیله آن، آیین آسمانی خود را تقویت کرد، همبستگی مسلمانان در ظاهر و باطن بود. آن حضرت دل‌ها و باورهای مسلمانان را همچنان که در ظاهر به گرد پرچم اسلام جمع شده بودند و همه آنان «**لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ**» گویان در اطراف پیامبر حلقه می‌زدند، با اسلام و کلمه

توحید به هم نزدیک گردانید و روح برادری و همدلی را بر وجود آنان دمید.

به این ترتیب از سوی همبستگی مسلمانان را کامل نمود و از سوی دیگر خطر تفرقه، یکی از مهم‌ترین خطرهای که این آیین جهانی را تهدید می‌کرد و بیم آن می‌رفت که جمعیت نوپای مسلمانان را پراکنده کنند، از میان برداشت. رسول اکرم صلی الله علیه و آله به‌طور رسمی پس از هجرت، در قرارداد و عهدی بین مهاجرین و انصار، وحدت امت اسلام را این‌گونه اعلان فرمود که: **«إِنَّهُمْ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ مِّنْ دُونِ النَّاسِ»** یعنی مسلمانان جدای از بقیه مردم، یک امت هستند. و این اعلان رسمی که همزمان با هجرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و تأسیس حکومت اسلامی صورت گرفت، علاوه بر مفهوم وحدت و دین و عقیده، وحدت سیاسی و اجتماعی آنان را نیز دربر داشت.

از سوی دیگر اعلام همبستگی میان مسلمانان با اجرای برنامه عقد اخوت از سوی پیامبر عظیم‌الشأن اسلام که از سوی خداوند متعال مأموریت یافته بود؛ به نحو شایسته‌ای انجام یافت. آن حضرت به این

۱. احزاب: ۲۱.

وسيله میان یاران و هواداران خویش پیمان برادری جاری کرد و در مجمعی که تشکیل یافته بود، به مسلمانان فرمود: هر یک از شما با یک نفر از مسلمانان پیمان اخوت ببندد و به این ترتیب، پیام قرآنی همبستگی را در قالب **«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»** ترویج نمود.

جالب این‌که علاوه بر این پیمان ویژه مسلمین، که راهکاری مذهبی برای

پیوند روح برادری به حساب می‌آمد، مبارزه با نژادپرستی و قوم‌گرایی و به‌کارگیری عاقلانه موقعیت‌ها و مکان‌های تجمع عمومی و نیز بهره‌گیری از ظرفیت‌های اخلاق

اجتماعی و توان اخلاق فردی، از جمله راهکارهای دیگر آن حضرت در جهت نیل به هدف متعالی ایجاد وحدت در جامعه مسلمانان بودند.

پس جامعه مطلوب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نظامی است که تمامی اعضای آن بر محور دیانت توحیدی، پیوند برادری با یکدیگر دارند و مکلف هستند آن را استوار نگاه‌دارند تا خداوند عزیز حکیم نیز زمینه‌های الفت و وحدت دل‌ها را به قدرت خود پایدار سازد و بدین‌سان پایه‌های تفاهم اجتماعی جامعه اسلامی محکم گردد. در همین راستا از فرمایش‌های ایشان است که: «هر کس از

اجتماع مسلمانان دوری کند، ریمان اسلام را از گردن خود باز کرده است». و باز در جایی دیگر از آن حضرت روایت شده است که فرمود: «سه چیز است که هرگز دل مسلمان در مورد آنها خبیانت نمی‌کند: خالص کردن عمل برای خدا،

باری این فضیلت بزرگی است برای علی بن ابی‌طالب که برای اولین بار در اسلام پس از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با رهنمودهای کلامی گهربار و ارزشمند از یک سو سیره و شیوه عملی‌شان از سوی دیگر، اساس تقریب بین مذاهب را بنا نهاده‌اند تا این‌که اختلاف در رأی مسلمانان، به تفریق کلمه امت اسلام و برافروختن آتش عداوت میان طوائف مختلف نیانجامد.

خیرخواهی برای پیشوایان مسلمان و همراهی و ملازمت با جماعت مسلمین^(۱).

۱. امالی، شیخ صدوق، ص ۲۹۷.

در همین زمینه حضرت علی علیه السلام، نقش رسول اکرم صلی الله علیه و آله را در ایجاد وحدت و اخوت بین مومنین و توصیف اختلافات شوم قومی و قبیله‌ای دوران جاهلیت، چنین توصیف می‌فرماید:

«دل‌های نیکوکاران شیفته او گشت. نگاه‌ها به او دوخته شد. خداوند به وسیله او کینه‌های دیرینه را دفن کرد. شعله‌های فروزان دشمنی و عداوت را خاموش نمود. دل‌ها را با هم الفت داد و مردم را با هم برادر ساخت و دوستان (در کفر و جهالت) را از هم جدا کرد و ذلت‌ها را به عزت و عزت‌ها را به ذلت تبدیل کرد. خداوند به وسیله پیامبر، جدایی‌ها را وصل و فاصله‌ها را پیوسته کرد. میان خویشان الفت داد و یگانگی برقرار ساخت پس از آنکه دشمنی ریشه‌دار در سینه‌ها و کینه‌های برافروخته در دل‌ها جای داشت.»

این سخنان امام حاکمی از آن است که ایشان، اوضاع و احوال مسلمانان و گرایش‌هایشان را به دنیا و مظاهر آن و سرگرم شدن مردم به مسایل اختلاف برانگیز و دسته‌بندی‌های سیاسی و قومی که ناشی از حوادث پیش از او بود؛ خطری

جدی برای اسلام و مسلمین می‌دانستند و در همین راستا راه رفع و دفع این خطر را هم بازگشت به عصر رسول اکرم صلی الله علیه و آله و به خاطر آوردن برکات وجود آن حضرت با مقایسه اوضاع پیش و پس از بعثت معرفی می‌نمایند.

دیدگاه امیرالمؤمنین علی علیه السلام درباره وحدت

سیره و روش حضرت علی علیه السلام نیز در این عرصه برای پیروان آن حضرت مهم‌ترین فراخوان برای اتحاد و وحدت است. آن حضرت گرچه منصوب از جانب خداوند و جانشین بلافضل رسول اکرم صلی الله علیه و آله و دارای ولایت مطلقه الهی بود و از این روی برای دست یازیدن به حق مسلم خویش از هیچ کوششی فروگذار نکرد و از همه قدرت و موقعیت و امکانات خود بهره برد تا اصل امامت در مدار اصلی‌اش قرار گیرد و امت واحده پیامبر از سیر مذکور دچار انحراف نشود؛ ولی در برابر کسانی که حق ایشان را نادیده انگاشتند، دست به قبضه شمشیر نبرد و با وجود آن‌همه بی‌مهری، سکوت اختیار کرد. با آنکه این

وضع بر ایشان بسیار تلخ و خردکننده بود به طوری که در خطبه ششگانه نیز به این موضوع اشاره فرموده‌اند.

صبر تلخ و سکوت طاقت‌سوز امام علی علیه السلام به دلیل مصلحتی برتر بود و آن نگهداری میراث رسول خدا صلی الله علیه و آله و حفظ اتحاد مسلمانان و جلوگیری از تفرقه بین امت اسلامی بود. به گواهی تاریخ هنگام خلافت علی علیه السلام زمینه اختلافات تشدید گردیده بود و پس از آن در دوران خلافت وی بر اثر جنگ‌ها و حوادث ناخواسته، شدت بیشتری پیدا کرد و به همین خاطر، مبارزه با اختلاف و دعوت به وحدت، در رأس برنامه‌های آن حضرت قرار گرفت.

به تعبیری، می‌توان گفت از آن جایی که علی علیه السلام در یک جو ناآرام و متلاطم به خلافت رسید و هرچه در برابر خود می‌دید، اختلاف، دسته‌بندی، دورویی، نفاق و توطئه بود بنابراین حق داشت که تا این حد درباره اختلاف و وحدت امت سخن بگوید. برای نمونه از فرموده‌های آن حضرت است:

«أَيُّهَا النَّاسُ شَقُّوا أَمْوَاجَ الْفِتَنِ النَّجَاةَ وَعَرَّجُوا عَنِ طَرِيقِ الْمُنَافِرَةِ»^(۱).

«مردم! موج‌های فتنه را با کشتی‌های نجات بشکافید و از تکرروی و اختلاف دوری کنید.»

باز از سخنان ایشان است که: «بسر شما باد پیوند و همبستگی با هم و بذل و بخشش به هم و بپرهیزید از پشت کردن به هم و قطع رابطه با یکدیگر.»

همچنین جالب است بدانیم که ایشان درباره اهمیت بسیج نیروها و پرهیز از تفرقه فرموده‌اند: «باید از تفرقه پرهیز کرد چراکه افراد تکرور و جدا شده، دست‌خوش امیال شیطانی می‌شوند، همچنانکه کوسفند تک افتاده طعمه مگرمی‌شود.» و یا فرمایش دیگر ایشان که: «إِيَّاكُمْ وَالتَّلَوْنَ فِي دِينِ اللَّهِ، فَإِنَّ جَمَاعَةَ فِيمَا تُكْرَهُونَ مِنَ الْحَقِّ، حَيْثُ مِنْ قُزُقَةٍ فِيمَا تُحِبُّونَ مِنَ الْبَاطِلِ»: «مبادا در دین خدا تردید و تلون و اختلاف از خود نشان دهید که همانا اجتماع و همبستگی در آن‌چه از حق مورد کراهت شماست، از تفرقه در آنچه از باطل مورد محبت شماست بهتر است.»

همچنین از سخنان ایشان است که: «وَاجْفَلُوا اللِّسَانَ وَاحْدًا»: «سخنانتان را یکی

۱. نهج البلاغه، نامه ۴۷.

کنید و وحدت کلمه داشته باشید» و باز در جای دیگری می‌فرمایند:

«الظَّاهِرُ إِنَّ دِينَنَا وَاحِدٌ وَتَبِينَا وَاحِدٌ وَدَعْوَتُنَا فِي الْإِسْلَامِ وَاحِدَةٌ».

«بدیهی است که پروردگار ما یکی است و پیامبر ما یکی است و دعوت ما در اسلام هم یکی است» (نهج البلاغه: نامه ۵۸).

و باز فرموده‌اند:

«وَأَلْزِمُوا السَّوَادَ الْأَعْظَمَ فَإِنَّ يَدَ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفِرْقَةَ».

«با انبوه مردم مسلمان باشید که همانا

دست خدا با جماعت است و از تفرقه پرهیزید». باری این فضیلت بزرگی است برای علی بن ابی طالب که برای اولین بار در اسلام پس از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با رهنمودهای کلامی گهربار و ارزشمند از یک سو سیره و شیوه عملی‌شان از سوی دیگر، اساس تقریب بین مذاهب را بنا نهاده‌اند تا این‌که اختلاف در رأی مسلمانان، به تفریق کلمه امت اسلام و برافروختن آتش عداوت میان طوائف مختلف نیانجامد.

نتیجه

«وحدت»، جوهره، قوام، پایداری و حیات و هستی است. و محمد خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پیامبر وحدت و رسول رحمت. مطالعه سیره عملی پیامبر و ائمه اطهار حاکی از آن است که مصلحت‌اندیشی برای حفظ وحدت امت اسلام با وجود عدم تسامح در اصول و احکام اسلامی همواره مورد تأکید آنان قرار داشته و تحقق ارزش‌های اسلامی و قرآنی با توجه به شرایط زمان، موضوع اتحاد همیشه مورد توجه آنان بوده است.

شایسته است که تمامی مسلمانان در ایجاد وحدت بیشتر بکوشند و از هرگونه اختلاف و تفرقه پرهیز کنند چراکه تحقق واقعی وحدت اسلامی در عصر حاضر، می‌تواند تلاش‌های مودیانه دشمنان را در جهت ایجاد تفرقه بین مسلمانان خنثی نموده و به حفظ و افزایش کرامت انسانی در میان مسلمانان و مستضعفان جهان بیانجامد.